

بررسی میزان ضریب درگیری کتاب فارسی خوانداری پایه پنجم ابتدایی چاپ ۱۳۹۶

محمدعلی پور (نویسنده مسئول)، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم تربیتی گرایش برنامه‌ریزی درسی دانشگاه بیرجند
m.alipour@birjand.ac.ir
داود رزاقی، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم تربیتی گرایش آموزش ابتدایی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قاینات
Davood_ra_77@yahoo.com

چکیده

این پژوهش باهدف بررسی محتوای کتاب فارسی خوانداری پنجم ابتدایی به روش ویلیام رومی انجام شده است. هدف اصلی این پژوهش تحلیل محتوای کتاب فارسی خوانداری پنجم ابتدایی چاپ ۱۳۹۶ در بخش متن کتاب بر اساس میزان به‌کارگیری شیوه ارائه فعال به روش ویلیام رومی و فراهم آوردن اطلاعات و ارائه پیشنهادهایی به منظور بهبود و اصلاح کتاب صورت گرفته است. روش تحقیق توصیفی - تحلیل محتوا است. جامعه آماری کتاب فارسی خوانداری پنجم ابتدایی است. نتایج به‌دست آمده از یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که متن کتاب فارسی پنجم ابتدایی از ضریب درگیری مطلوبی برخوردار نیست (ضریب درگیری متن برابر است با صفر) و متن به صورت غیرفعال ارائه شده بود. همچنین متن کتاب دانش‌آموزان را با فرایند یادگیری و تفکر درگیر نمی‌کند و این موضوع نشان می‌دهد که این کتاب فقط در پی تحویل دادن یک سری مطالب به دانش‌آموزان است و فقط به دنبال حفظ و به خاطر سپاری آن است و کمتر دانش‌آموز را به تفکر و اندیشه هدایت می‌کند.

واژگان کلیدی: تحلیل محتوا، تکنیک ویلیام رومی، فارسی خوانداری، پنجم ابتدایی

مقدمه

زبان و ادبیات فارسی، رمز هویت ملی و سبب پیوستگی و وحدت همه اقدام ایرانی و گنجینه گران ارجی است که گذشته را به حال و آینده پیوند می‌دهد. در این حوزه زبان آموزان با پیکره نظام‌مند و عناصر سازه‌ای زبان به گونه‌ای روشمند و علمی آشنا می‌شوند و توانایی خلق و نگارش و آفرینش در این حوزه را کسب می‌کنند (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی، ۱۳۹۴). همچنین دربند اول سند تحول بنیادین آموزش و پرورش با عنوان "بیانیه ارزش‌ها" دربند ۲۱ به صراحت بر «تقویت گرایش به زبان و ادبیات فارسی به عنوان زبان مشترک» اشاره شده است. از میان کتب درسی، کتاب‌های درسی ابتدایی، به خصوص فارسی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا با استفاده کارآمد از آموزه‌های زبانی این کتاب، دانش آموزان نه تنها شیوه مناسب تعاملات اجتماعی را فرامی‌گیرند، بلکه به درک آسان‌تر علم و فرهنگ نیز که نمود آن بیشتر از طریق زبان ظاهر می‌شود نائل می‌آیند (زند و همکاران، ۱۳۹۳). اهمیت درس فارسی برکسی پوشیده نیست. دانش آموزان در دوره ابتدایی با آموختن درس فارسی، برای رفع بسیاری از نیازهای زندگی خود، توانا می‌شود. آنچه ضروری می‌نماید این است که برنامه‌های این درس مورد ارزشیابی و بازنگری قرار گیرند تا از نتایج آن برای اصلاح و بهسازی برنامه‌های آتی بهره‌گیری شود (قمری، ۱۳۹۳). برای تحقق هدف‌های آموزش و پرورش، برنامه‌ریزی همه‌جانبه لازم است در نظام آموزشی ما تهیه و تدوین کتاب‌های درسی جزء بااهمیت این برنامه‌ریزی است. کتاب‌های درسی همواره نقش اساسی در فرآیند تعلیم و تربیت ایفا نموده و مهم‌ترین مرجع یادگیری محسوب می‌شوند (کاکوجویباری و همکاران، ۱۳۸۷) و مواد اصلی برنامه درسی مدارس را تشکیل می‌دهند. و مطالعه و بررسی کتاب‌های درسی می‌تواند ارتباط بین برخی از مشکلات

یادگیری دانش آموزان با برنامه درسی را آشکار نماید و کمک کند که مفاهیم برنامه درسی به شکل مناسبی در کتاب‌های درسی گنجانده شوند (Dogbey, 2010). به نقل از کرمی و همکاران، (۱۳۹۲). محتوای برنامه درسی از نظر نقشی که در تحقق اهداف ایفا می‌کند، از اهمیت خاصی برخوردار است. از آنجاکه برنامه‌ریزی، تدوین، تغییر و روز آمدن کتب درسی یکی از الزامات نظام آموزشی است. تحلیل و بررسی علمی آن اهمیت خاص پیدا می‌کند. این تحلیل به متصدیان و مؤلفان کتاب‌های درسی کمک می‌کند تا در هنگام تدوین، گزینش و انتخاب محتوای کتاب درسی، دقت بیشتر نموده تا ضمن تسهیل یادگیری، زمینه پیشرفت تحصیلی دانش آموزان را فراهم آورند؛ در حقیقت، تحلیل محتوا کمک می‌کند تا مفاهیم، اصول، نگرش‌ها، باورها و کلیه اجزای مطرح شده در قالب درس‌های کتاب، مورد بررسی علمی قرار گیرند (یارمحمدیان، ۱۳۸۱).

تحلیل محتوا یکی از مهم‌ترین و پرکاربردترین روش‌های تحقیق است و به درستی می‌توان گفت هر محققی به صورتی با آن سرکار دارد (ساروخانی، ۱۳۸۳). با استفاده از روش تحلیل محتوای، نقاط ضعف محتوا کتاب درسی مشخص می‌شود و باعث حساسیت نسبت به محتوای کتاب درسی شده است و این موضوع باعث اصلاح و بهبود محتوای دروس کتاب‌های درسی می‌شود (کرمی و همکاران، ۱۳۹۲).

هدف از پژوهش بررسی ضریب درگیری کتاب فارسی خوانداری پایه پنجم ابتدایی چاپ ۱۳۹۶ است که این موضوع با تحلیل محتوای کتاب فارسی خوانداری به روش ویلیام رومی صورت گرفت.

روش تحقیق:

این پژوهش از نوع پژوهش‌های توصیفی است که به روش تحلیل محتوا انجام شد. در پژوهش حاضر، از روش تحلیل محتوا براساس تکنیک ویلیام رومی استفاده شده است. در این پژوهش واحد تحلیل متن بوده است. جامعه آماری پژوهش، کتاب فارسی خوانداری پنجم ابتدایی چاپ ۱۳۹۶ است که جامعه آماری به طور کامل به عنوان نمونه مورد استفاده قرار گرفته است. ویلیام رومی برای ارزشیابی متن، حداقل صفحات انتخاب شده را ۱۰ صفحه و تعداد جملات شمارش شده در هر صفحه را ۲۵ صفحه تعیین کرده است. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات در تکنیک ویلیام رومی از فرمول ارائه شده ویلیام رومی، استفاده و به روش زیر کدگذاری شد:

کدگذاری متن درس: جملات بیان حقیقت، کد (A)، بیان نتایج یا اصول کلی (B)؛ تعاریف (C)؛ سوالات پاسخ داده شده (D)؛ سوالات تحلیل (E)؛ بیان نتایج فعالیت‌های انجام شده توسط دانش آموز (F)؛ انجام آزمایش و فعالیت یا حل مسائل (G)؛ سوالاتی برای جلب توجه (H). از مقوله‌های فوق، مقوله‌های A و B و C و D جزو مقوله‌های غیرفعال به حساب می‌آیند و مقوله‌های E و F و G و H جزو مقوله‌های فعال قلمداد می‌شوند. به منظور محاسبه ضریب درگیری با متن، می‌توان مجموعه مقوله‌های فعال را بر مجموعه مقوله‌های غیرفعال تقسیم نمود. برای تجزیه و تحلیل نتایج از آمار توصیفی، فراوانی استفاده شده است.

یافته‌ها:

از مقوله‌های ده گانه فوق، مقوله‌های a و b و c و d جزء مقوله‌های غیرفعال به حساب می‌آیند و مقوله‌های e و f و g و h جزء مقوله‌های فعال قلمداد می‌گردند. دو مقوله آخر یعنی i و j از مقوله‌های خشی هستند که نقش مهمی در ارزیابی کتاب ندارند و بنابراین می‌توان از آن‌ها در امر ارزشیابی و تحلیل، چشم پوشید و صرف نظر کرد. به منظور محاسبه ضریب درگیری دانش آموز با متن و یا به منظور سنجش سطح فعالیت فراگیر می‌توان مجموع مقوله‌های فعال را بر مجموعه مقوله‌های غیرفعال تقسیم نمود. مقوله‌های فعال شامل مقوله‌های e, f, j, h و مقوله‌ها غیرفعال شامل a, b, c, d است.

جدول ۱. مقوله‌های مربوط به تحلیل متن به روش ویلیام رومی

علامت	نوع فعالیت علمی (تحلیل)
A	بیان حقایق
B	بیان نتایج یا تعمیم‌ها
C	تعاریف
D	سؤال‌هایی که بلافاصله به وسیله متن جواب داده شده است.
E	سؤال‌هایی که لازم است دانش آموز پس از تجزیه و تحلیل اطلاعات داده شده، به آن‌ها جواب دهد.
F	از دانش آموز خواسته می‌شود، نتایجی را که خود بدان دست یافته، بیان کند.
G	از دانش آموز خواسته می‌شود آزمایشی را انجام دهد و سپس نتایج آن را تجزیه و تحلیل کند یا مسائل مطرح شده را حل کند.
H	سؤال‌هایی که به منظور جلب توجه مطرح می‌شود، اما بلافاصله به وسیله متن پاسخ داده نمی‌شود.

برای محاسبه ضریب درگیری دانش آموزان مجموع مقوله‌های فعال تقسیم بر مجموعه‌های غیرفعال می‌شود و بعد از به دست آمدن ضریب درگیری این اعداد شامل مفاهیم زیر است.

در نهایت بعد از اینکه ضریب درگیری (شاخص درگیری) دانش آموز با محتوا (متن، تصاویر، پرسش‌ها) مشخص گردید، نوبت تفسیر نتایج فرامی‌رسد. ضریب درگیری دانش آموز با محتوا عددی است که نشان‌دهنده میزان فعال بودن محتوا است. دامنه این عدد به دست آمده ممکن است از صفر تا بی نهایت باشد، اما به نظر ویلیام رومی زمانی یک کتاب درسی، فعال است که ضریب درگیری (شاخص درگیری) آن بین $0/4$ تا $1/5$ باشد: $0/4 < \text{ضریب درگیری} < 1/5$

ضریب درگیری کمتر از $0/4$ بیانگر این است که کتاب فقط به ارائه اطلاعات علمی می‌پردازد و از فراگیران می‌خواهد تا در پی حفظ کردن مطالب علمی ارائه شده باشند. چنین کتابی در زمره کتاب‌های غیر پژوهشی به حساب می‌آید که در آن دانش آموز هیچ گونه نقش فعالی را در یادگیری به عهده ندارد و به او و به ذهن او به عنوان یک سیستم بانکی نگریسته می‌شود که همیشه در پی حفظ و نگهداری و بایگانی مطالب است.

از طرف دیگر ضریب درگیری بزرگ‌تر از $1/5$ نمایانگر کتابی است که در مورد هر جمله، تصویر، یا سؤال آن، از دانش آموز می‌خواهد تا به نوعی تجزیه و تحلیل انجام دهد و به فعالیت بپردازد. چنین کتاب‌هایی مفروضات و اطلاعات علمی کافی را در اختیار فراگیران قرار نمی‌دهد و فقط از دانش آموزان می‌خواهند تا به گونه‌ای، فعالیتی را انجام دهند. از نظر ویلیام رومی این کتاب‌ها نیز به صورت غیرفعال ارائه شده است. زیرا فعالیت زیادی می‌طلبند در حالی که به اطلاعات کافی و شرایط فراگیر توجه نمی‌شود. بنابراین به عقیده ویلیام رومی کتابی مناسب است و به صورت فعال ارائه شده است که شاخص درگیری دانش آموز با محتوای آن کتاب بزرگ‌تر از $0/4$ کوچک‌تر از $1/5$ باشد. به عبارت دیگر هر کتاب که به صورت فعال ارائه می‌شود باید حداقل 70% حداکثر 30% مطالب و موضوعات علمی را ارائه دهد، در غیر این صورت محتوای کتاب غیرفعال خواهد بود.

جدول ۲: تقسیم‌بندی متن کتاب بر اساس روش ویلیام رومی

ردیف	مقوله	فراوانی
۱	A	۲۳۹
۲	B	۰
۳	C	۰
۴	D	۱

۵	E	۰
۶	F	۰
۷	G	۰
۸	H	۰
۹	I	۰

جدول ۲. جمع‌بندی مقوله‌های کتاب درس بر اساس روش ویلیام رومی

ردیف	مقوله‌های فعال	مقوله‌های غیرفعال
۱	۰	۲۴۰

ضریب درگیری به دست آمده برابر با ۰ (صفر) است.

بحث و نتیجه‌گیری:

با توجه به یافته‌های به دست آمده از تحلیل کتاب درسی فارسی خوانداری چاپ ۱۳۹۶ و محاسبه ضریب درگیری به روش تحلیل ویلیام رومی می‌توان نتیجه‌گیری کرد که این کتاب فقط در پی تحویل دادن یک سری مطالب به دانش‌آموزان است و فقط به دنبال حفظ و به خاطر سپاری آن است و در آن کمتر از دانش‌آموزان خواسته می‌شود تا برای تصاویر و فعالیت‌های کتاب به تجزیه و تحلیل بپردازند.

در نتیجه محتوای برنامه درسی می‌بایست به گونه‌ای طراحی و ارائه شود که ضریب درگیری دانش‌آموزان را نسبت به یادگیری برانگیزد و زمینه اکتشاف و پژوهش و عمل فعالانه آنان را فراهم سازد و بیابانگرد (۱۳۸۸) بیان می‌کند که متأسفانه امروزه کمتر کتاب‌هایی وجود دارند که در آن‌ها به حل مساله و یادگیری فعال، توجه شده باشد؛ در اکثر کتاب‌ها، انتقال اطلاعات، حرف اول را می‌زند. و از سویی طبق نظریه پیاژه، دانستن اطلاعات بیشتر، تفکر کودک را پیشرفته‌تر نمی‌سازد. لذا باید محتوای کتاب درسی طوری تنظیم شود که پرسش محور باشد تا دانش‌آموزان را درگیر مطالب نماید تا تفکر آن‌ها رشد نماید.

مراجع:

- یارمحمدیان، محمدحسین (۱۳۸۱). *اصول برنامه ریزی درسی*. تهران: انتشارات یادواره کتاب.
- بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۸۸). *روان شناسی تربیتی (روان شناسی یادگیری و آموزش)*. تهران: نشر ویرایش.
- حسن مرادی، نرگس (۱۳۸۸). *تحلیل محتوا کتاب درسی*. تهران: آییژ.
- زندگی، بهمن؛ روشن، بلقیس؛ قاسم پورمقدم، حسین و باباسالاری، زهرا (۱۳۹۳). تحلیل محتوای شناختی استعاره کارکردی در کتاب‌های درسی فارسی دوره ابتدایی. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*. شماره ۵۷.
- سازمان پژوهش و برنامه ریزی درسی (۱۳۹۵). *کتاب فارسی پنجم دبستان*. تهران: دفترتالیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری.
- سازمان پژوهش و برنامه ریزی درسی (۱۳۹۴). *کتاب معلم فارسی پنجم دبستان*. تهران: دفترتالیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری.
- قمری، حیدر (۱۳۹۳). ارزشیابی خط کتاب فارسی اول دبستان. *فصلنامه تعلیم و تربیت*، شماره ۱۲۱.
- کرمی، زهره؛ اسدیگی، پژمان و کرمی، مهدی (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب ریاضی ۱ پایه اول متوسطه بر اساس تکنیک ویلیام رومی و حیطه شناختی بلوم. *پژوهش در برنامه ریزی درسی*، ۲ (۱۰)، ۱۷۹-۱۶۷.
- کاکوجویباری، علی اصغر؛ شقاقی، فرهاد و فرح، فاطمه (۱۳۸۷). تاثیر کتاب‌های جدید فارسی دوره ابتدایی در سوا خواندن دانش‌آموزان پسر پایه چهارم ابتدایی شهر تهران. *فصلنامه مطالعات برنامه درسی*.

